

REFORMATORSKA MISAO ŠEJHA MUHAMEDA ABDUHUA

Almir HADŽIĆ

Sažetak

Šejh Muhammed Abduhu je ostavio trajan pečat na reformatorsku misao naših alima, poput Džemaludina Čauševića i Huseina Đoze.

Sadržaj Abduhuovog učenja o vjersko-pravnoj reformi su činili: pokušaj reformulacije islamskog učenja u svjetlu moderne misli, očišćenje popularne vjere od animizma, fetišizma i magije, reforma šerijatskih ustanova i propisa i reforma muslimanskog obrazovanja.

Abduhuov dinamičan pristup tumačenju Kur'anu podrazumijevao je tumačenje Kur'ana iz svog vremena i u kontekstu društvenih, kulturnih i civilizacijskih problema sadašnjosti, s ciljem da se tim tumačenjem Kur'ana utiče na promjenu stanja muslimana u kojem se nalaze. Njegov dinamičan pristup životu i problemima sadašnjice moramo i mi slijediti da bi se izbacili iz letargije, intelektualne usnulosti i dekadentnog stanja u kojem se nalazi današnji muslimani.

Ključne riječi: kolonijalizam, konzervatizam, primitivizam, reformizam i dinamičnost.

UVOD

Šejh Muhammed Abduhu uvijek iznova plijeni našu pažnju sa svojim učenjem, stavovima i naprednim mislima u našem promišljanju aktualne situacije u kojoj se muslimani danas nalaze i u kojoj su se nalazili u njegovo vrijeme. Ovaj veliki muslimanski učenjak i reformator ostavio je trajan pečat na generacije muslimanskih alima koji će na identičan način promišljati bremenitost stanja muslimana i kako se otrgnuti iz letargije, intelektualne usnulosti, obamrlosti i dekadentnog duha u kojem se muslimani počesto nalazili zbog naučenosti da drugi upravljaju sa njihovom sudbinom i da neko drugi umjesto njih kreira njihov društveni i politički život. Ova inertnost, pasivnost i izolovanost muslimana iz aktivnog društvenog i političkog života u njegovo vrijeme, zasigurno je motivirala intelektualni um ovog velikog čovjeka i alima u novijoj historiji islama. Njegove napredne misli su sredinom prve polovice dvadesetog stoljeća snažno zapljusnule i naše krajeve i preko Džemaludina Čauševića ostavile dubokoga traga u vjerskom i intelektualnom životu muslimana.

HISTORIJSKE PRILIKE U MUSLIMANSKIM ZEMLJAMA U XIX VIJEKU

U drugoj polovini XIX stoljeća evropski kolonijalizam je bio na vrhuncu svoje moći. Na prelazu iz XIX u XX vijek na golemom prostoru Bliskog i Srednjeg istoka, Centralne Azije i Indije postojale su tri međunarodno priznate muslimanske države: Osmanlijska Carevina, Perzija i Afganistan. Ostale zemlje su imale status kolonija, protektorata ili anketiranih područja. (Karčić, 1990: 30)

Evropske države su svojim kolonijalnim pohodom zagospodarile većinom muslimanskih zemalja i time pokazale svoju ekonomsku, tehnološku i vojnu prevlast. Ovaj proces političkog, ekonomskog i kulturnog potčinjavanja muslimanskih zemalja duboko je uzdrmao njihov ponos i povjerenje u domaće institucije za koje su vjerovali da su bez premca u organizacionom smislu. Počeli su da razmišljaju o svom stanju i da postavljaju sebi opravdano pitanje, zašto se nalaze u tako jednom prezrenom i inferiornom položaju u odnosu na druge. Ko je kriv za to? Oni ili neko drugi! Ovakva i slična pitanja su se vrtila u njihovim mislima.

Tokom vremena muslimani su izgradili uvjerenje o tome da je politički uspjeh potvrda ispravnosti vjere.

Veliki politički gubici tokom XIX vijeka uzdrmali su to osjećanje. U muslimanskim zemljama, među misliocima, državicima i narodom javio se osjećaj da s njihovom historijom nešto nije u redu. Psihološki efekat kolonijalnih osvajanja je bio veliki – uzdrmala se vjera u tradicionalne ustanove i poredak stvari za koji se smatralo da je najbolji od svih mogućih poredaka. Započelo je duboko preispitivanje. (Ibid)

U ovakvim historijskim okolnostima kada se kolonijalizam ispoljavao sa svojim zulumima i najsvirepijom eksploatacijom s jedne strane i svestrana zaostalost i rascjepkanost muslimanskih masa s druge strane, zazvonio je prodorni glas Šejha Muhammeda Abduhua i njegova učitelj Džemaluddina Afganije.

Oni su svojim istupima signalizirali na postojeću opasnost i upozoravali na strahovite posljedice od produženja postojećeg stanja.

VANJSKE OPASNOSTI I UNUTARNJE SLABOSTI MUSLIMANA

Vanjska opasnost po muslimane koju je detektirao Abduhu kao potencijalnu opasnost koja slabi vjerski identitet i nacionalno tkivo muslimana jeste kolonijalizam koji se i danas ispoljava, ali u supstilnijim formama. Mi često i nismo svjesni savremenih oblika porobljavanja naše svijesti, kulture, jezika itd.

Danas su znanost, filozofija, kultura pa i religija u službi velikih centara ideološke moći. Ovdje će biti dovoljno spomenuti Saidov "Orijentalizam" u kojemu već sada preminuli američki historičar upozorava na ideološku zloupotrebu antropološke nauke (ne treba zaboraviti da je antropologija plod zapadnjačkog kolonijalizma). On će ustvrditi da su Zapadnjaci konstruirali jedan koncept Orijeanta (po vlastitom nahodjenju) ne da bi Orijeant i njegove kulturne tradicije opisali onakvima kakve one doista i jesu, nego da bi vlastitom slikom Orijeanta njime zagospodarili. Otuda susrećemo veliki broj tzv. kršćanskih eksperata za islam koji su isključivo "intelektualni servis" velikih svjetskih centara ideološke, vojne i ekonomske moći. (Silajdžić, 2006: 98)

I danas je prisutna nova, savremena kolonijalizacija jačih prema slabijima, oličena u konceptu globalizacije svijeta. Pokušava se stvoriti univerzalni poredak, ali, nažalost, koji bi bio u službi jačih i moćnijih. Globalizam se često ispoljava kao iskonsko pravo jačeg i on je zaogrnut plaštom perfidne

terminologije, tipa demokratizacije i univerzalnih vrijednosti.

Kazano jezikom vodećih ideologa "globalizacije" ili nove kolonijalizacije, posljedna barijera na putu uspostave univerzalnog poretka (univerzalnih vrijednosti i demokratizacije), predstavlja jedino lokalizam koji je, međutim, isključivo "retrogradni" pol svijeta (globalno-lokalno u socijalnoj i političkoj filozofiji globalista, geografski sjever-jug), ali ne svaki lokalizam nego "islamski" koga, budući je retrogradan, valja ukloniti sa povijesne scene.

Tako će još u 19. stoljeću razmišljati čuveni francuski filolog Ernest Renan (utemeljitelj tzv. *filološke religije*):

"Budućnost čovječanstva leži na evropskim narodima, međutim, da bi suvremeni svijet mogao ostvariti tu budućnost nužno je iz civilizacije otkloniti semitske elemente i teokratsku moć islama." (Ibid, 76)

Kao što danas postoji opasnost po muslimane oličena pod plaštom savremenog kolonijalizma globalne elite moći, tako je isto Abduhu ukazivao na kolonijalizam u ono vrijeme kao najgrublji vid savremenog kolektivnog ropstva i eksploatacije iza koga su stajale najmoćnije imperije Velike Britanije, Francuske i Italije uz podršku Amerike, a koje nisu bile voljne u ime principa pravde, slobode, suvereniteta napuštati i odricati se svojih pozicija u svijetu.

Šejh Muhammed Abduhu je bio svjestan ovih činjenica i ovog stanja u kome su se nalazili muslimani. Zato je neumorno ukazivao i upozoravao na teške posljedice od produženja postojećeg stanja i pozivao na uzbunu jer je, kako on to slikovito kaže, "kucnuo dvanaesti čas". (Glasnik XXVIII, 1965: 414)

Šejh Muhammed Abduhu je intenzivno razmišljao o aktuelnim problemima svoga vremena i nastojao da ih prepozna i ponudi odgovarajuće odgovore i na vanjske opasnosti, kao što je bio kolonijalizam, ali i na unutarnje slabosti muslimana koje su bile izražene u zaostalosti i slabosti muslimanskih naroda.

On smatra da unutarnja slabost islamskih naroda proizilazi iz čitavog niza faktora i ima svoje korijene na prvom mjestu u pogrešnom shvatanju islama, u njegovom svođenju isključivo na obrede, u učmalosti, sterilnosti i konzervativizmu uleme, u njihovoj punoj svojevoljnoj izolaciji iz života. Svi ovi faktori po njemu stoje na putu buđenja i oslobođenja kao neposredna smetnja s kojom se treba prije svega suočiti i uhvatiti u koštac. Stojeći na stanovištu da je

kolonijalizam posljedica a ne uzrok unutarnje slabosti islamskih naroda, Šejh Muhammed Abduhu je upravo radi toga usmjerio sva svoje nastojanja na otklanjanje te slabosti. Sasvim je ispravno zaključivao: ako je kolonijalizam došao i porobio islamske narode kao rezultat njihove slabosti, on se može likvidirati jedino ako se otklone te slabosti.

Ne potcjenjujući značaj i ulogu vanjskih faktora, on se čitavim svojim bićem okrenuo unutarnjim faktorima, znajući da Svemogući neće izmijeniti situaciju jedne zajednice, dok ta zajednica ne izmijeni sebe, svoje mahane, misli, osjećaje, ponašanje i svoje postupke. (Ibid)

DINAMIČKO TUMAČENJE KUR'ANA MUHAMMEDA ABDUHUA

Muhammed Abduhu je bio realan alim u pristupu prema društvenim problemima, političkim kretanjima, reformi obrazovnog i pravnog sistema u svojoj zemlji. On je na Zapadu spoznao da nije jednostavno provesti reformu u islamskom svijetu. Shvatio je realnu situaciju u kojoj se nalaze muslimani nakon prodora i učvršćivanja kolonijalne uprave. Njegova svijest od idealiste u politici evaulirala je u realističan odnos prema svijetu koji ga okružuje. On preferira reformulaciju vjerskog učenja i reformu obrazovnog i pravnog sistema u postojećim političkim okvirima.

Sadržaj Abduhuovog učenja o vjersko-pravnoj reformi su činili: pokušaj reformulacije islamskog učenja u svjetlu moderne misli, očišćenje popularne vjere od animizma, fetišizma i magije, reforma šerijatskih ustanova i propisa i reforma muslimanskog obrazovanja. (Karčić, 80)

Kada je posrijedi Abduhuov pristup tumačenju Kur'ana onda moramo imati na umu njegov općenito religiozni stav koji bi se mogao opisati jednom riječju: "racionalistički."

Taj svoj stav u razumijevanju općenito vjere prenio je i na razinu tumačenja Kur'ana, protežirajući svježe i neposredovano tumačenje Kur'ana. Tražio je da se tumačenje Kur'ana despecializira, da se prave popularni komentari Kur'ana razumljivi za najšire čitateljstvo.

Prije Abduhua tumačenje Kur'ana je bilo uglavnom akademska stvar.

Ovakvoj vrsti školske egzegeze Abduhu je u načelu prigovorio slijedećim riječima: "Na Sudnjem danu Bog nas neće pitati o mišljenjima komentatora i o tome kako su oni razumijevali Kur'an, nego će

nas pitati o Svojoj knjizi koju je objavio da nas vodi i nama podari uputu." (Karić, 1997: 476)

Novost Abduhuovih komentara Kur'ana izvire iz novog naglaska što ga Abduhu stavlja na Kur'an kao izvor hidajeta, religijskog i duhovnog vodstva. U Abduhuovom gledanju Kur'an nije prvenstveno izvor islamskog prava ili dogmatike ili prilika za filologe da pokažu svoju ingenioznost. Naprotiv, za Abduhua Kur'an je knjiga iz koje muslimani trebaju izvesti svoje ideje o ovom i budućem svijetu. Iz ovoga slijede Abduhuove različite ideje o prijeko potrebi tumačenja i interpretiranja Kur'ana. (Ibid, 482)

Abduhu tumačeći stanje u kojem su se našle muslimanske zemlje, apelirajući na buđenje muslimana i na njihovo jedinstvo, akceptirao je u svojoj praksi dinamičan pristup u rješavanju društvenih, političkih i drugih problema. Ovaj dinamičan način tumačenja procesa, pa i tumačenja Kur'ana, Abduhu je preuzeo od svog učitelja Afghanija. I sam Afghani je tumačio prošlost na dinamičan način što je ostavilo traga na Abduhua da u svom radu na tumačenju Kur'ana slijedi dinamički metod.

Kad je posrijedi dinamičko tumačenje Kur'ana (tumačenje Kur'ana iz svog vremena i u kontekstu društvenih, kulturnih i civilizacijskih problema sadašnjosti, s ciljem da se tim tumačenjem Kur'ana utiče na promjenu stanja, na ukidanje lošeg statusa quo), smatramo da je Muhammed Abduhu izvršio golemi utjecaj na veliki broj ideoloških komentatora Kur'ana u XX stoljeću, kakav je bio npr. Seyyid Kutb (1906-1965), Hasan al-Banna (1892-1949). (Karić, 2002 : 16/17)

Sve zapadne ideologije koje su pristizale u muslimanski svijet, šokirale su muslimanske intelektualce, tako da su se oni počeli baviti njima. Teme poput zapadnog ekspanzionizma, kolonijalizma, militarizma, evropocentrizma, darvinizma, reformizma, socijalizma, scijentizma, itekako su bile prisutne u tadašnjim raspravama Abduhua i drugih. Ove teme i stanje traju i danas, samo nešto u drugačijem ruhu. Danas se govori o izazovima globalizma i tehnološke revolucije pred kojima stoje muslimani. Također, muslimani u kulturno-civilizacijskom miljeu Evrope danas se ne bi trebali povlačiti iz javnog diskursa u promišljanjima o ovim temama, slijedeći primjer Muhammeda Abduhua i Rešida Ridaa. Veličina njihova je bila u tome što su pokušali definirati i sačuvati islamske kriterije u objašnjavanju zapadnih ideologija koje su u valovi-

ma pristizale u tradicionalni svijet islama u XIX i XX vijeku. Upravo, metod tumačenja Kur'ana koji nam nudi Abduhu, tj. dinamičko tumačenje Kur'ana je jedna smjernica kako bi se i na koji način mufesiri trebali baviti idžtihadom u savremenom dobu. Kada samo pogledamo stranice časopisa *Al-Manar*, uočiti ćemo na stotine tadašnjih političkih događaja koji se tretiraju i komentarišu na stranicama ovog časopisa. Specifičan pristup Abduhua i Ridaa ovim događajima je nuđenje jednog islamskog i kur'anskog komentara tih događaja.

ZAKLJUČAK

Sve slabosti muslimana koje smo identificirali u ovom radu kao vanjske opasnosti i unutrašnje slabosti bile su preokupacija Šejha Muhammeda Abduhua u njegovoj cjelokupnoj aktivnosti. On se našao pred bolesnikom. Svemogući mu je dosudio i odredio istorijsku misiju da kao mudžtehid ovog historijskog razdoblja ustanovi dijagnozu bolesti i propiše odgovarajući lijek. Šejh Muhammed Abduhu je prepoznao sve bolesti u muslimanskom svijetu i efikasno učestvovao u njihovom liječenju. On je zasigurno, svojim dinamičnim odnosom prema izvorima islama i općenito životu, trasirao put muslimanima da se grčevito bore za oslobođenje iz kolonijalnog odnosa i sticanje nezavisnosti. Dakle, svojim aktivnim angažmanom doprinio je buđenju muslimana iz letargije, intelektualne inferiornosti i probudio muslimanski um iz taklida u kreativni um koji će dinamičnim pristupom životu rješavati pitanje kolonijalizma, konzervatizma, primitivizma itd. Mi danas u modernom dobu moramo, poput našeg Šejha Muhammeda Abduhua, biti nosioci kreativnog duha, a ne dekadentnog duha protiv kojeg se on najsnažnije borio cijelog svog života.

LITERATURA

- Glasnik*, XXVIII/1965, br. 11-12
 Karčić Fikret, "Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma", Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990.
 Karić, Enes, "Tumačenje Kur'ana i ideologije XX stoljeća", *Be-must*, Sarajevo, 2002.
 Karić, Enes, "Kur'an u savremenom dobu", I i II svezak, *El-kalem i BKC*, Sarajevo, 1997.
 Karić, Enes, "Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH u XX stoljeću", *El-Kalem*, Sarajevo, 2004.
 Silajdžić, Adnan, "Muslimani u traganju za identitetom", Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2006.
 Said W. Edward, "Krivotvorenje Islama", Zagreb, 2003.

Summary الموجز

REFORMING IDEAS OF SHAYKH MUHAMMED ABDUHU

الفكر الإصلاحى عند الشيخ محمد عبده

Almir Hadžić

ألمير حاجيتش

Shaykh Muhammad Abduhu has had a tremendous influence upon the reforming ideas of our 'alims, like: Džemaludin Čaušević and Husein Đozo.

The main features of Abduhu's teachings in religious and legal reform were: an attempt to reformulate teachings of Islam in the light of modern ideas, purifying the popular faith of animisms, fetishisms and magic, reform of the Sharia laws and institutions and the reform of the Muslim education system.

Abduhu's dynamic approach towards teachings of the Qur'an involved elucidation of the text of the Qur'an from the aspect of his own time and within the context of contemporary social, cultural and civilizational issues with the purpose to improve the condition of the modern Muslim world.

Key words: colonialism, conservatism, primitivism, reformism and dynamic activity.

ترك الشيخ محمد عبده بصمة دائمة في الفكر الإصلاحى عند علمائنا. من أمثال جمال الدينى تشاوشيفيتش وحسين جوزو. ويتكون محتوى مدرسة محمد عبده في الإصلاح الفقهى من: محاولة إعادة صياغة التعاليم الإسلامية في ضوء الفكر الحديث. وتنقية المعتقدات الشعبية من الحياتية والوثنية والسحر. وإصلاح المؤسسات والأحكام الشرعية. وإصلاح التعليم الإسلامى.

كان أسلوب محمد عبده الديناميكي في تفسير القرآن الكريم يعنى التفسير العصري للقرآن في سياق المشاكل الاجتماعية والثقافية والحضارية المعاصرة. بهدف أن يؤدي هذا التفسير للقرآن إلى تغيير واقع الحال عند المسلمين.

وينبغي لنا أن نتبع أسلوبه الديناميكي في التعامل مع الحياة ومشاكل العصر الحاضر. حتى نخرج من الغفلة والسبات الفكرى وحالة الانحطاط التي يوجد فيها المسلمون اليوم.

الكلمات الرئيسية: الاستعمار. المحافظة. البدائية. الإصلاح. الديناميكية.